

jajo svojo proizvodnjo v tržne namene. Na drugi strani pa imamo še vedno obsežna in sklenjena območja podeželja, kjer še prevladuje stari način gospodarjenja in dela na zemlji.

Deagrarizacija je pospešila izumiranje (propadanje in pretapljanje) kmetij, prav tako pa je tudi prispevala k nenavadno močnemu porastu števila kmečkih obratov, ki so že v lasti nekmetijskega prebivalstva. Značilno je, da večina kmetij, ki so v rokah delavcev in uslužbencev, ne prilagaja svoje proizvodnje tržnim zahtevam in potrebam, temveč so njihovi pridelki namenjeni v glavnem le domačim potrebam. Njihova zemlja je čedalje bolj ekstenzivno obdelana in prav tu nastaja znaten socialni prelog. V šestdesetih letih (1960—1969) se je v Jugoslaviji zmanjšalo število kmečkih obratov za okrog 20.000 enot. Avtorji zatrjujejo, da se bo zmanjševalo število kmetij tudi v prihodnje, kajti učinki preseljivke kmetijskega prebivalstva na zmanjšanje števila kmetij kasni v naših razmerah s 15 do 20-letno zamudo.

Drugi del knjige, kot smo že prej zapisali, sloni na interpretaciji ankete s 93 vprašanji, s katero so zajeli 1.478 kmetov oziroma kmečkih obratov v 69 naseljih v 6 občinah. Anketa je bila opravljena v letu 1973. Na osnovi dobljenih podatkov so zelo podrobno predstavljene prebivalstvene strukture obravnavanih kmetij, njihova delovna sila, posamezne sestavine zemljiške posesti, prikazana sta opremljenost gospodarstev s stroji in njihovih gospodinjstev v sodobnimi civilizacijskimi pridobitvami. Podana je proizvodna usmerjenost kmetij in oblike ter razsežnosti proizvodnega sodelovanja (kooperacija) s kmetijskimi obrati družbenega sektorja. V poglavju o socialni reprodukciji kmečkih gospodarstev so nakazani vzroki, ki razkrajajo obstoječo zemljiško-posestno in socialno strukturo kmetij (deagrarizacija, odseljevanje, šolanje otrok itd.). Ilustrativen je podatek, da je bilo v začetku sedemdesetih let okrog 49 % pravih kmetij, vse druge (51 %) pa so bile že v rokah nekmetijskega prebivalstva. Med nekmečkimi ali marginalnimi domačijami razlikujejo avtorji na osnovi virov dohodkov: mešane kmetije, nekmetijske obrate in domačije (ostarele) brez ustreznih človeških delovnih moči. Nazorno so prikazane razlike med posameznimi gospodarsko različno razvitimi območji Jugoslavije. Se posebej je orisan razkroj kmečkih družin, ko se zmanjšuje število članov njihovih gospodinjstev, pa tudi število družin na kmetijo se vedno bolj približuje idealnemu razmerju (po eno gospodinjstvo na dom).

Ceprav je bilo napisane in objavljenega o problematiki našega podeželja že mnogo gradiva, dobi bralec vtis, da so ga raziskovalci pustili zavestno ob strani. Menimo namreč, da bi z uporabo vsaj glavne literature dobile predstavitve statističnega in anketnega gradiva poglobljeni obseg. S tem bi samo obogatili poznavanje sodobne problematike, ki tare naše podeželje. — Med besedilom je objavljenih 115 tabel in 9 grafičnih ponazoritev.

Milan Natek

Nekaj novosti iz poljske geografske književnosti

»Geografski vestnik« že dolga leta posveča posebno pozornost važnejšim delom iz poljske geografske književnosti, ne le iz razloga, ker smo slovenski in jugoslovanski geografi ves ta čas s poljskimi geografi v živahnih delovnih stikih, temveč tudi ker je poljska geografska znanost med najboljše organizirani in najiniciativnejši na svetu.

Tokrat bi na kratko predstavili predvsem nekatera najnovejša dela vodilnega poljskega geografa prof. dr. Stanisława Leszczyckiego. To ne samo zato, ker gre za geografa, ki je bil do nedavna direktor velikega Inštituta za geografijo in za gospodarjenje s prostorom (kakor se zadnji čas imenuje) Poljske Akademije Znanosti, temveč tudi ker je vršil ali še vrši važne funkcije, povezane z urejanjem prostora, prostorskim načrtovanjem in varstvom ter negovanjem okolja na Poljskem: funkcije predsednika komiteja za gospodarjenje s prostorom Poljske Akademije Znanosti (PAN), člana prezidija komiteja za proučevanje in prognoze »Poljska 2000« in komiteja »Človek in okolje«

pri prezidiju PAN ter podpredsednika Državnega sveta za zadeve gospodarjenja s prostorom. Njegove knjige, ki jih bomo na kratko prikazali, so še posebej pomembne, ker so polne originalnih idej in pobud, zlasti pa, ker imajo značaj sinteze vsega njegovega dela v navedenih aktualnih smereh, čeprav to delo ob avtorjevi sedemdesetletnici, ki jo je praznoval leta 1977, nikakor še ni končano.

Značaj sinteze avtorjevih nazorov o geografiji pomeni predvsem knjiga o geografiji kot uporabni vеди (**St. Leszczycki, Geografia jako nauka i wiedza stosowana**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975, 590 strani). V bistvu gre za izbor in ponatis člankov in razprav, ki jih je o teoretskih in metodoloških problemih geografije avtor napisal v vsem času od leta 1949 dalje, deloma še celo pred vojno, ko je deloval kot profesor v Krakovu in kot raziskovalec v Podtatrju. Knjiga je razdeljena na pet oddelkov. V prvem (*»Teorija in metodologija geografskih ved«*) so objavljeni povojni članki o sodobnih nalogah geografije, o novih smereh in tokovih v geografiji, o perspektivi razvoja geografskih ved; ponatisnjena so tudi sintetična avtorjeva gesla »geografija« v enciklopedijah. Drugi oddelek z naslovom *»Metodologija ekonomske geografije in njenih specializacij«* obsega članke od leta 1936 do leta 1968 in vzbuja zanimanje predvsem glede problematike, s katero se je avtor sam raziskovalno ukvarjal. To so predvsem problemi ekonomske regionalizacije, svetovne karte ekonomskih regij, prostorske strukture industrije na Poljskem in turistične geografije, s katero se je Leszczycki ukvarjal v Podhalu pod Tatrami že pred vojno. V tretjem delu knjige z naslovom *»Geografija kot uporabna veda«* so objavljeni članki od let 1937–1938, ko je avtor sodeloval še pri podkarpatskih regionalnih planih pa do leta 1962, ko se je avtor začel v že zgoraj omenjenih funkcijah sistematsko posvečati nalogam aplicirane geografije. V četrtem oddelku knjige, z naslovom *»Razvoj geografije v Ljudski Poljski«* so objavljeni avtorjevi članki o razvoju poljske geografije v desetletjih po osvoboditvi, v petem oddeku pa nekateri posebni prispevki avtorja h geografiji Poljske: o novih mejah po letu 1946, o geografskem položaju Poljske, o spremembah v gospodarjenju s prostorom na Poljskem v dveh desetletjih Poljske ljudske republike ter o nacionalnem atlasu Poljske.

Logično nadaljevanje te prve knjige pomeni knjiga o geografiji in prostorskem planiranju ter varstvu okolja (**St. Leszczycki, Geografia a planowanie przestrzenne i ochrona środowiska**. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1977, 596 strani). Ze naslov pove, da gre za članke in razprave o vprašanjih, v katerih vidi Leszczycki po pravici glavno možnost in glavni smoter praktične aplikacije geografskih dognanj. Knjiga je razdeljena na 11 osnovnih poglavij. V prvem so obdelane teoretske osnove prostorskega planiranja, v drugem prostorska struktura gospodarstva na Poljskem, predvsem pa vloga industrije v njej, s čimer se je avtor zadnji čas v svojih temeljnih študijah podrobno ukvarjal. Tretji del knjige je odmerjen geografskim študijam s področja prostorskega planiranja, kjer je načeto tudi vprašanje prognoz nadaljnjega prostorskega razvoja (vključno vprašanja *»Ali naj bi bila cela Poljska industrializirana?«*), pretres znanstvenih osnov prostorskih planov ter proces urbanizacije in naselbinskega omrežja. Četrto poglavje obravnava koncepcije prostorskega plana poljskega gospodarstva. Iz njega so lepo razvidna tovrstna prizadevanja v okviru zgoraj omenjenih forumov, v katerih je Leszczycki sodeloval ali jih vodil. Tudi peti oddelek knjige, ki obravnava razvoj mestno-industrijskih aglomeracij, kaže rezultate bogatih avtorjevih samostojnih raziskav. V šestem poglavju je načeto za Poljsko zelo aktualno vprašanje teritorialno-administrativne razdelitve dežele. Predstavljene so razne dileme za njeno preureditev, zlasti kar zadeva razmerje med razmeroma malimi občinami (*»gminami«*), dosedanjimi okraji (*»powiaty«*) in vojvodstvi (*»województwa«*) kot največjo upravno enoto (kakor znano, se je med tem že uveljavila v praksi nova upravna razdelitev, ki je dejansko prenesla težišče na občine ter na vojvodstva, ki pa jih je zdaj precej več in so zato manj obsežna). V sedmem delu knjige so objavljene avtorjeve geografske študije s področja regionalnega planiranja v Podkarpattju še iz predvojnih let, kar

dokazuje, da je Leszczycki že takrat videl v tej smeri glavno aplikativno vrednost geografije. V osmem, devetem in desetem delu knjige pa se avtor loti vprašanj varstva človekovega okolja, ki mu je zadnja leta tako na Poljskem kot v mednarodni aktivnosti posvetil zelo veliko pozornosti, saj je že pred izidom knjige, o kateri poročajo te vrstice, objavil o tem posebno publikacijo (*St. Leszczycki, Problemy ochrony środowiska człowieka*, Polska Akademia Nauk, Prace Geograficzne Nr. 108, 1974, strani 88). V zaključnem delu knjige pa obravnava avtor perspektive in naloge razvoja geografije na Poljskem, v kar pa vključi svoj nad vse zanimiv predlog za ustanovitev »Mednarodnega geografskega inštituta«; ta inštitut naj bi opravljal naloge, ki jim Mednarodna geografska unija s svojimi kongresi in komisijami organizacijsko ter tehnično ne more biti kos.

Knjige Leszczyckega nas posebno zanimajo iz razloga, ker sintetizirajo njegove misli in nazore o geografiji, njeni aplikaciji v prostorskem planiranju ter o problematiki medsebojnega razmerja med človekom in okoljem. Njegova razpravljanja o teh vprašanjih smo sicer zasledovali in poročali o njih že v prejšnjih letih. Toda njegova sinteza nam dobro pokaže, kako je Leszczycki v tem času sam dopolnjeval in deloma popravljal svoja stališča, kako je iskal pota do utrditve vloge geografije v vsej tej široki problematiki; pri tem se ni čisto prepustil tokovom trenutne konjunktore, temveč skušal opredeliti jasne teoretske in metodološke osnove vloge geografije v tej smeri. Tu nas opogumijo zlasti njegova izvajanja na zaključku druge knjige (*«Geografia a planowanie przestrzenne i ochrona środowiska»*), kjer izraža prepričanje, da morata v geografiji pot kompleksne sinteze in specialističnih raziskav iti vzporedno, da pa morajo biti geografska proučevanja tako v prostorskem planiranju kot v urejanju okolja v bistvu kompleksna in inštitutsko ter ekipno organizirana, da pa si morajo v mejah neizbežnega meddisciplinarnega dela vendar opredeliti »svoje lastne« naloge. Pri tem tudi koristne vloge tradicionalne »opisne« geografije nikakor ne velja izbrisati. In če se s širnimi krogi tudi nekateri geografi radi izogibajo jasni opredelitvi pojma »okolje« in »geografsko okolje«, Leszczycki ne spada med nje. Čim bolj se je sam loteval vprašanj okolja in njegovega »varstva«, se je tako rekoč avtomatično poslovil od podedovane napake istovetenja pojmov prirodnega in geografskega okolja: dosledno razlikuje pojme »prirodno okolje«, »preoblikovano okolje« z močnimi antropogenimi sestavinami, ki pa se dalje razvijajo tudi še pretežno po prirodnih zakonitostih in »umetno okolje«, povsem ustvarjeno po človeku. Niha samo v tem, da ne želi »umetnega okolja« s polnim prepričanjem uvrstiti v »geografsko« okolje, ker so v njem prirodne zakonitosti čisto izrinjene ali vsaj docela potisnjene v ozadje. O tem je seveda možno razpravljati, saj so zakonitosti, ki razvijajo tehnično stran življenja, v bistvu vendar tudi prirodne in seveda tudi »geografske«. V obravnavanju »interakcije« med okoljem in človekom je Leszczycki, ki šteje to tematiko že po tradiciji za eno od glavnih tematik geografije, močno kritičen in mnogostranski. Tako imenovano »varstvo prirode« obravnava celo posebej.

Posebno dragocena so še tista poglavja avtorjevih del, ki se ne opirajo le na teoretiziranje, temveč na izkušnje, ki si jih je pridobil pri svojih lastnih raziskovanjih družbenogospodarske prostorske strukture Poljske, še posebej njene industrializacije in urbanizacije, pa ekonomske regionalizacije. Posebno so s te strani polna pobud poglavja o mestnih in mestnoindustrijskih aglomeracijah. Vsako aglomeracijo deli po določenih kriterijih na tri pasove: na centralno jedro (če ima aglomeracija le eno tako jedro, je monocentrična, sicer bicentrična ali policentrična), urbanizirani ali obmestni pas (»strefa podmiejska«) in pas, ki ga šele zajema urbanizacija. Vsaka aglomeracija pa lahko po svoji razvojni fazi pripada različnim tipom: ali je že povsem oblikovana, ali je šele na poti oblikovanja ali pa je sploh samo potencialna. V aglomeracijah vidi avtor tudi izhodišča oblikovanja ekonomskih regij: na Poljskem bi jih bilo 26, od tega 10 že izoblikovanih, 7 na poti oblikovanja in 9 potencialnih. Tudi na Poljskem torej sili neenakomerna razvitost industrializacije in urbanizacije k hierarhični opredelitvi področij na makroregije,

mezoeregije in mikroeregije. Vso državo pa deli Leszczycki na 8 družbenogospodarskih makroeregij: šlezijsko-krakovsko, varšavsko-lódzko, gdańsko-bidgosko, poznańsko, wrocławsko, szczecińsko, lublinsko in białostocko-olstyskińsko. S tem v zvezi je značilno, da je Leszczycki sodeloval tudi pri koncepciji policentričnega, t. im. vozliščno-pasovitega sistema gospodarske prostorske strukture na Poljskem.

V naštetih knjigah Leszczyckega je še veliko načelno važnih formulacij o geografiji in okolju, ki bi nas zanimala. V tem poročilu se je nemogoče dotakniti vsaj približno vseh. Omenim naj le še, da avtor ne vidi več posebne nevarnosti v geografskem determinizmu, ki je že skoraj povsem mrtev, temveč v t. im. geografskem nihilizmu. Koristen je poudarek, da ima v vprašanih življenjskega okolja ter njegovega uničevanja in kvarjenja zelo važno vlogo življenjski stil, drugačen v mestih in urbaniziranih predelih in drugačen na podeželju in na kmetih. Ni odveč, če podčrtamo tudi avtorjevo misel, da ima geografija važno vzgojno, didaktično in popularizacijsko vlogo, in to kot kompleksna veda o Zemlji s posebno pozornostjo, posvečeno družbenogospodarski prostorski strukturi in razmerju med družbo in okoljem. Pri tem bi morali geografi z izpopolnjevanjem svojih učnih metod braniti svoj položaj napram drugim predmetom, kot n. pr. napram biologiji, geologiji, družbenim vedam, ekološkim vedam, ne pa jim prepuščati svojih nalog ali jih podrediti drugim predmetom.

Od drugih številnih, tudi za nas zanimivih poljskih geografskih publikacij iz zadnjega časa naj opozorimo še na dve, ker sta neposredno v zvezi s tematiko, ki smo jo deloma obdelovali skupaj s poljskimi geografi ali na njihovo pobudo. Ena od njih obravnava razvoj in metode kartiranja izrabe zemlje (**Wojciech Jankowski, Land Use Mapping, Development and Method**), Polish Academy of Sciences, Institute of Geography and Spatial Organization, *Geographical Studies* No 111, Warszawa 1975, strani 111). V njej je podan pregled mednarodne dejavnosti na tem področju tematske kartografije od pobude, ki jo je v tej smeri dal pokojni britanski geograf L. D. Stamp pa do danes. Samo kartiranje je sicer pozneje v mnogočem stopilo v ozadje pred samim študijem struktur zemljišča in njegove, tudi socialno in posestno diferencirane izrabe. To je prišlo do izraza zlasti tudi v sodelovanju poljskih »agrarnih« geografov z geografi drugih socialističnih držav vzhodne Srednje Evrope, tudi z nami. Pregled, ki ga je napisal Jankowski, pa vendar pokaže, da se je samo tematsko kartiranje v tej smeri vendar nenavadno močno uveljavilo zlasti v izvenevropskem svetu in precej prispevalo k prvotnemu cilju pobude: milijonski karti izrabe tal za ves svet. Iz pregleda so seveda razvidne tudi vse metodološke težave, na katere je naletel celotni koncept v praksi.

Med publikacije, ki se tudi vežejo na naše sodelovanje s poljsko agrarno geografijo, spada še študija naše znanke in zavzete organizatorke našega sodelovanja Wiesławe Tyszkiewicz o kmetijski izrabi zemlje in posestnih oblikah ter obsegu agrarnih gospodarstev v poljski pokrajini Kujawy (**W. Tyszkiewicz, Rolnicze użytkowanie ziemi a formy własności i rozmiary gospodarstw rolnych na Kujawach**, Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii, *Prace Geograficzne* Nr. 107, 1974, strani 127). Študija je ena izmed številnih, ki so bile izdelane v Oddelku za geografijo kmetijstva Geografskega inštituta PAN pod vodstvom prof. Jerzija Kostrowickega in s sodelovanjem terenskega dela celotne raziskovalne ekipe omenjenega oddelka. V njej so lepo povezani rezultati smernic za kartiranje in izrabo zemljišča s študijem izrabe same, njenih socialnopošestnih osnov in njenih tipov v smislu teženj za oblikovanje tipologije kmetijstva, kakor jih je uspešno uveljavil tudi v okviru ustrezne komisije Mednarodne geografske unije prof. Kostowicki. Študija, ki se ne opira samo na terensko delo, temveč tudi na temeljite kvantitativne podatke, obravnava najprej pogoje geografskega okolja na Kujawah, nato prostorske razlike v oblikah zemljiške posesti (spremembe teh oblik, posestno strukturo, strukturo in velikost individualnih gospodarstev, razdrobljenost zemljišč), načine izrabe zemlje (rezerve delovne sile, mehanizacijo in mašinizacijo kmetijstva, vodne melioracije, gnojenje, kolobarjenje poljščin na zorani zemlji,

trajne poljščine in trajne zelene površine, vaška naselja) ter na kraju smeri izrabe zemlje (splošne smeri, smeri izrabe ornice, korelacije med smermi izrabe ornice in pedološkimi pogoji ter obsegom kmetijskih gospodarstev). Studija je nov prispevek h kompleksni regionalni obdelavi kmetijskega prostora na Poljskem, podoben kakor so to bili že svoj čas v »Geografskem vestniku« omenjeni prispevki W. Stole, W. Biegajta in drugih.

Med publikacije agrarne geografije, sicer nekoliko drugačne, bolj genetsko-historične smeri, v kateri pa so naši geografi tudi sodelovali s poljskimi, spada končno še zbornik del z mednarodne konference o agrarni pokrajini in agrarnih naseljih v Evropi, ki je bila septembra 1975 v Varšavi pod vodstvom vodilne poljske raziskovalke te smeri prof. Marie Kielczewskiej-Zaleskiej (*Rural Landscape and Settlement Evolution in Europe*, Proceedings of the Conference, Warsaw, September 1975, Edited by Maria Kielczewska-Zaleska with the assistance of Jerzy Grzeszczak and Teresa Lijewska, Geographia Polonica 38, Warszawa, 1978, strani 304). Varšavska konferenca je bila že osma v vrsti posvetovanj o razvoju evropskih agrarnih pokrajin, ki so se začela s kolokvijem v Nancyju leta 1957 in se nato nadaljevale v Vadsteni na Švedskem, v Bangorju v Angliji, v Würzburgu, v Liègu, v Belfastu in v Perugii. O teh konferencah, zlasti o tistih, ki se jih je aktivno udeležil podpisani, smo v »Geografskem vestniku« stalno poročali. Škoda je, da naše udeležbe ni bilo na konferenci v Perugii (1973), ki je obravnavala predvsem vprašanja mediteranske in submediteranske agrarne pokrajine, prav tako se nismo mogli aktivno udeležiti varšavskega posvetovanja, čeprav je bilo tam v ospredju vprašanje tipov tradicionalne agrarne pokrajine v Srednji Evropi. Iz zbornika, o katerem poročamo, se vidi, da je bilo tokrat, v nasprotju z nekaterimi dosedanjimi zborovanji, na konferenci manj nemških raziskovalcev, številnejši pa so bili razen iz Poljske udeleženci iz Francije, Velike Britanije, Italije in skandinavskih dežel. Kakor vedno doslej, so britanski in skandinavski raziskovalci dajali zborovanju spet močan zgodovinski ton. Osrednja ožja tematika je bila namenjena uličnim in središčnim vasem z ostanki zelene »gmajne« v središču (znanim najbolj pod angleškim terminom »green villages«), ki jih je obravnavalo več referatov od Bretanje čez Belgijo in Dansko do pomorjanske in mazovske pokrajine na Poljskem (avtorji Flatrès, Dussart-Claude, Hansen, Leister, Kielczewska-Zaleska, Szulc). Ob tem je, kakor lahko razberemo iz zbornika, spet močnejše prodrta teza, ki smo jo tudi pri nas zastopali, da so vasi s strogo pravilnim tlocrtnom in poljsko razdelitvijo bolj kot plod stare načrtne kolonizacije rezultat kasnejših regulacij, ki jih je izvedel fevdalec. Za nas sta v zborniku nekaj zanimivejša še dva referata nemških avtorjev (Becker, El. Lichtenberger) o gorskem kmetovanju v Vzhodnih Alpah in v drugih gorovjih kontinentalne Evrope (pri čemer se Lichtenbergerjeva dotakne tudi dinarske Jugoslavije).

Svetozar Ilešič

Književnost o kvantitativnih metodah v geografiji

Directions in Geography. Uredil R. J. Chorley, London, 1973, str. 331.

Kot ves čas razvoja geografije, se tudi danes pojavljajo dela, ki skušajo vedno znova opredeljevati področje proučevanja geografije in nakazovati njen razvoj. V zadnjem času sta na primer izšli deli: *Geographie im Umbruch* (P. Weichhart, 1975) in *Sozialgeographie* (J. Maier, R. Paesler, K. Ruppert, F. Schaffer, 1977). Nekoliko starejše pa je pričujoče delo, ki nima ambicij biti ideološki svetilnik. Iz predgovora je razvidno, da je urednik želel dobiti od pomembnih udeležencev in nosilcev »kvantitativne revolucije« v geografiji retrospektivo mnenj o bistvu narave geografije. Čeprav je preteklo komaj desetletje od viška poplave ter »revolucije« in do oblikovanja »nove geografije«, anketirani niso imeli težav z odgovori. Iz prispevkov je razvidno dejstvo, da geografija ne gre po eni sami poti v prihodnost, pač pa po številnih.